

ního trhu v komunistickém kontextu působit poměrně pozitivně, základ takového zapojení byl ovšem omezen možností volby, která nebyla jenom společensky, ale i politicky (nedemokraticky) vynucená.

14 Pro zjednodušení používám výrazy Česko nebo český kontext, i když Česko (a paralelně k tomu Slovensko) jako samotný stát vznikl až 1. 1. 1993.

15 Např. PhDr. Jiřina Šiklová, CSc. (zakladatelka Gender Studies, o. p. s.) připisuje feminizmu atributy ideologický, filozofický, politický, zatímco genderová studia pojímá jako vědecký obor (viz například Šiklová 1999a, 1999b, 2000).

16 Pokud není uvedeno jinak, následující výklady vycházejí z informací poskytnutých v rozhovoru autorky s PhDr. Ivou Šmídovou, Ph.D. (vedoucí studijního programu genderových studií na Masarykově univerzitě v Brně) a s Mag.^a Marlen Bidwell-Steiner (vedoucí referátu genderového výzkumu na Universität Wien), respektive z informací získaných z webových stránek genderových studií v Brně (genderová studia, katedra sociologie FSS MU) a ve Vídni (Referat Genderforschung der Universität Wien).

17 Zdůvodněno nedostatečnými personálními prostředky.

18 Genderová témata jsou na Universität Wien nejlépe zapojena do oborů afrikanistika, etnologie, dějepis, filozofie, publicistika, politologie, romanistika a sociologie (viz Kock 2005:23)

19 Jedním z hlavních bodů v tomto procesu přibližování struktur evropských studijních programů je implementace

srovnatelných ukončení studií (Confederation of EU Rectors' Conference and the Association of European Universities). Masarykova univerzita už nabízí odpovídající ukončení studií, Universität Wien se právě nachází v období přechodu, přičemž nová studia mohou vycházet už pouze z tohoto systému – jako bakalářské, magisterské a doktorské studijní programy.

20 Tato nabídka výuky na Universität Wien však dlouho nebyla příliš viditelná. Teprve v rámci studií „Gender Studies (Cultural Studies?) – Perspektiven von Frauen- und Geschlechterforschung an der Universität Wien“ („Gender Studies (Cultural Studies?) – perspektivy ženských a genderových studií na Universität Wien“), která se konala v roce 2000/2001, se začalo s touto nabídkou pracovat. Od zimního semestru 2002/2003 začalo modulárně organizované těžiště studia „genderová studia“ (viz Kock 2005: 22–24).

21 Existující od roku 1997.

22 Program genderových studií existuje i na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze. Tento program má podobně jako ve Vídni interdisciplinární charakter, i v tomto případě se však struktura studijního programu liší.

Martina Kampichler studuje v doktorském programu na katedře sociologie FSS MU v Brně, v jehož rámci se zabývá ženským hnutím a feminismem v postkomunistickém období. Zaměřuje se především na český a rakouský kontext.

ROZPORUPLNÉ DISKURSY OTCOVSTVÍ¹ /

RADKA DUDOVÁ

V průběhu 20. století byla Evropa svědkem proměny rozdělení moci nad výchovou dětí v rodině. Zároveň došlo k transformaci vztahů mezi manželi (díky nárůstu placené práce žen a rozšíření možnosti rozvodu) i mezi rodiči a dětmi. Současná rodina přestala být institucí sloužící reprodukci společnosti a transmisi morálních hodnot a místo toho se stala hlavním prostorem odhalování a potvrzování sama sebe, konstrukce osobní identity individua. Muž i žena se nacházejí v postavení významného blízkého, který má za úkol odhalovat a udržovat jednotu a stabilitu Já svého partnera či dítěte. Cílem výchovy již není morální modelování dítěte, ale objeňování jeho skrytých talentů a rozvoj jeho osobnosti. To klade na současné rodiče nové požadavky, jejich role se proměňují stejně jako kontext, ve kterém jsou performovány. Diskurs sociálních věd tyto proměny reflektuje, ovšem často k tomu využívá prizma hodnot a ideologií pokládaných v dané době a v daném prostředí za správné, a málokdy je genderově neutrální. Tento článek přibližuje soudobé diskursy otcovství, jejich paradoxy a slepé uličky, do kterých se dostávají.

Nový otec a nepřítomný otec

Podle Johna Plecka (1987) prošlo otcovství na západě čtyřmi etapami: nejprve byl otec autoritářským učitelem morálky a náboženství, posléze se stal vzdáleným otcem-živitelem, poté představoval zejména mužský rolový model a nakonec se stal „novým“ otcem, pečujícím a aktivním ve výchově dětí od jejich nejnižšího věku. Fenomén „nového otcovství“ získal své privilegované místo v současném diskursu o otcovství a objevil se i značný počet sociologických prací, které se jím zabývají. To vedlo až k polarizaci reprezentací otcovství užívaných ve vědeckých textech a ve veřejném diskursu – na jedné straně stojí „nový otec“, pečující a odpovědný, a na straně druhé nepřítomný otec, nezodpovědný a neplnící svou roli. Postupně ale další studie ukázaly, že obraz „nového otce“ je stejně starý jako pojem „patriarchát“, a že představa, podle které se otcové začínají mnohem více angažovat v péči a výchově potomstva, se objevila několikrát již od samotného počátku 20. století (Griswold 1993, 1998; Lewis, O'Brien 1987). Navíc bylo prokázáno, že se jedná o fenomén týkající se pouze středních socioe-

konomických vrstev obyvatelstva, který byl a je často ideologicky zneužíván ke kritizování jiných modelů otcovství (Messner 1993; Roberts 1998).

Vedle tématu „nového otce“ se jako druhá strana sociologického, psychologického a politického diskursu otcovství objevuje diskuse o otcovské nedostatečnosti a absenci. Podle konzervativních kritiků představuje nepřítomnost otců v rodinách jeden z nejvýznamnějších sociálních problémů, jelikož stojí u zrodu mnoha dalších problémů. Ačkoli teoretikové rodiny nepřijímají tuto tezi bez výhrad, často vycházejí z předpokladu, že dnešní otcové nenaplňují dostatečně svou úlohu, zejména v případech nemanželských narození a partnerských rozchodů, a že děti vystavené otcovské nepřítomnosti se nemohou vyvíjet stejně zdárně jako ostatní. Tato teze je podporována ohromnou produkcí více i méně vědeckých studií dokazujících, že děti vychovávané bez otců mají horší zdravotní stav, trpí horšími rodinnými a materiálními podmínkami a vykazují horší školní výsledky (McLanahan 1998, Gallagher 1998). Podle autorů těchto studií nelze dítě uspokojivě vychovat v jiném uspořádání než v úplné nukleární rodině, složené z obou jeho biologických rodičů. Tyto závěry se ale ukázaly být do značné míry zpochybnitelné: jiné studie však prokázaly, že spíše než o kauzální vazbu „otcova nepřítomnost – problémy rozvoje dítěte“ se jedná o kauzalitu: „chudoba – problémy rozvoje dítěte“ nebo popřípadě „rodičovský konflikt – problémy rozvoje dítěte“ (Stacey 1998, Lefaucher 1985, 1987; Singly 1999). Historický pohled navíc ukazuje, že stížnosti na absenci otců ve výchově existují již od samého počátku průmyslové revoluce, která přinesla požadavek práce muže mimo domácnost, a tudíž jeho fyzickou nepřítomnosti v domácnosti během většiny dne (Griswold 1998: 18).

Mateřství a otcovství – podobnosti a rozdílnosti

Pro pochopení vědeckého diskursu provázajícího otcovství je nutné podívat se, jak se současné teorie vypořádávají s otázkou genderových odlišností a podobností otcovství a mateřství. Vzhledem k tomu, že otcovství bylo a stále někdy je myšleno jako komplementární k mateřství a že otcovská a mateřská role byly donedávna chápány jako protikladné a zároveň se vzájemně doplňující, není možné uvažovat o otcovství odděleně od mateřství. Nakolik se od sebe odlišuje mateřská a otcovská péče? Je odlišnost ve vztahu ženy a muže k dítěti daná biologicky, nebo je sociálně konstruovaná? A je-li konstruovaná, je tato odlišnost nezbytná pro zdravý vývoj dítěte? To jsou otázky, které hýbou současným diskursem týkajícím se rodičovství a jeho proměn, a odpovědi na ně mají silné politické důsledky.

Parsonsovska teorie, která v 50. letech předpokládala striktní diferenciaci mezi mužskými a ženskými rolami v rodině, podlela novým sociálním realitám a epoše feministického hnutí. Přesto se nové myšlenky vyvíjely pomalu a ani současné studie nedokážou na tyto otázky jasně a jednoznačně odpovědět. Pohled psychologů a pediatrů dlouho vycházel z předpokladu, že pokud se muž stane pečovatelem, identifikuje se s mateřskou funkcí a ztratí svou masku-

linitu, a že pouto mezi matkou a dítětem je dáno biologicky, a tudíž je nutně odlišné od pouta otcovského (Bowlby 1969; Naouri 1985). Ve Francii například bylo pole studií otcovství silně ovlivňováno lacanovskou teorií: zatímco matka představuje péči, citovost, reálno, otcova funkce spočívá ve zosobnění zákona, autority a symbolična. Otec má fungovat jako ten, který vstupuje mezi matku a dítě a rozděluje vazbu splnutí mezi nimi dvěma. Populární francouzská psycholožka Françoise Dolto (1985; 1988) například zdůrazňuje, že otcové mají budovat citový vztah a respekt ve vztahu ke svému dítěti prostřednictvím řeči a slov, nikoli fyzických doteků. Elisabeth Badinter (1980) dokazuje, že otcovská láska, stejně jako láska mateřská, je sociálně konstruovaná. Podobně francouzská psychiatrička Geneviève Delaisi de Parseval v knize *La part du père* (1981) vyslovuje tezi, podle které má matka i otec identické psychické předpoklady a odlišnost a výhody předpokládané u jednoho pohlaví vůči druhému, ať už se projevují v jakémkoli směru, jsou konstruované a jsou výsledkem ideologických a kulturních faktorů. V USA proti sobě ve druhé polovině 20. století stály dva protichůdné psychologické pohledy: na jedné straně klasická vývojová psychologie, která se přiklání k diferencialistickému stanovisku a zdůrazňovala význam rozdílů mezi mateřskými a otcovskými výchovnými praktikami pro zdravý vývoj dítěte, a na straně druhé přístup reprezentovaný např. Robertem Feinem (1978) předvídací éru „nového otcovství“ a zdůrazňující potřebu více „ženského“ přístupu mužů k rodičovství (Lupton, Barclay 1997: 42–47).

Teoretické koncepty genderové stejnosti či odlišnosti s sebou nesou celou sbírku politických názorů. První pohled předpokládá vrozené odlišnosti mezi mužem a ženou, tedy i mezi matkou a otcem. Konzervativní myslitelé vycházející ze sociobiologie tvrdí, že dítě potřebuje dva různé typy lásky a disciplíny – mateřský a otcovský, a to nejlépe poskytované biologickou matkou a otcem. Konstruktivistický koncept oproti tomu zdůrazňuje, že odlišnosti mezi mužským a ženským rodem jsou vytvořeny sociálně, a tudíž nemohou být ospravedlňovány jako přirozené, legitimní a neměnné. Navíc zatímco jedni zastánci tohoto pohledu se domnívají, že neexistuje žádný důvod, proč by odlišnosti mezi mateřstvím a otcovstvím měly být zachovány, jiní jsou přesvědčeni, že i když jsou sociálně konstruovány, mají svůj nenahraditelný význam a funkci. Podle prvních výchova dítěte vyžaduje alespoň jednoho milujícího a oddaného rodiče jakéhokoli pohlaví a alarmující varování konzervativních autorů před „otcovskou nepřítomností“ slouží jen k implicitnímu obviňování a znevažování práce a snahy svobodných či rozvedených matek a navíc ke zbytečnému dalšímu stigmatizování dětí, kterých se to týká (Dodson 1995). Na druhou stranu, podle druhého tábora musí být pro zdravý vývoj dítěte vždy zajištěna mateřská i otcovská funkce, ovšem nemusí být nutně zajišťovány vlastní matkou a otcem, ale i jinými osobami mužského či ženského pohlaví.

Empirické studie ukazují, že otcové jsou schopni budovat a udržovat vztahy se svými dětmi, které se velmi podobají vztahům mateřským, a dokážou s dětmi interagovat stejně

jako matky (Le Camus 1994; Zaouche-Gaudron 2001). Přesto se v realitě mateřský a otcovský přístup odlišují. Lesley Lupton a Deborah Barclay ve své longitudoální studii o zkušenosti otců docházejí k závěru, že muži i ženy mají stejné předpoklady vytvořit si blízký a intimní vztah se svými dětmi prostřednictvím každodenních pečovatelských aktivit. Tyto aktivity jsou ale nejčastěji v praxi vykonávány ženou, která tím získává určité znalosti a dovednosti a postupně se v rodině stává „expertem“ na záležitosti týkající se dětí. Jakmile je jednou jeden z rodičů ustaven v pozici odborníka, pro druhého se stává obtížné do jejich vztahu zasahovat a je delegován do funkce živitele a ochránce (Lupton, Barclay 1997: 124–133).

Podle Françoise de Singlyho (2000: 173–174) spočívá rozdílnost mezi otcovskou a mateřskou účastí mimo jiné také v odlišné dostupnosti otce a matky pro své děti. Otcův čas je zpravidla rozdělen na období absence věnované profesionální aktivitě a období přítomnosti v blízkosti dětí, která jsou často dopředu naplánovaná a připravená. Matka oproti tomu je neustále dostupná pro případ nečekané dětské potřeby. Genderová odlišnost rodičovství tak nepramení pouze z odlišných praktik, ale také z odlišných postojů. Sara Ruddick (1989) používá pro popsání této neviditelné mentální práce matky, která v každém momentě vnímá své děti jako potenciálně vyžadující její péči a ochranu a organizuje svůj život podle tohoto pohledu, termín „mateřské myšlení“ (maternal thinking).

Otcova nepřítomnost v domácnosti ještě nemusí nutně znamenat, že muž není angažovaným otcem. Singly ukazuje, jak bylo řečeno, že profesionální čas je mnoha muži vnímán jako nepřímý rodičovský čas, a výsledky výzkumu Lupton a Barclay ukazují, že muži mají tendenci chápat a přistupovat ke svému profesionálnímu životu jiným způsobem, jakmile se stávají otci a cítí se zodpovědní za materiální podporu svých dětí. F. de Singly hovoří o dvou typech rodičovské angažovanosti: u mužů pozoruje oddělování a ochranu jednotlivých časových období a vytváření identity „Já, sám, pro druhého“, zatímco u žen kontinuální dostupnost a vytváření identity „Já, společně, pro druhého“ (Singly 2000: 186).

Biologické a sociální otcovství

Genderové odlišnosti mateřství a otcovství se projevují také ve způsobu, jakým je „otec“ definován. Odedávna vedle sebe stojí biologická a sociální definice otcovství a jejich vzájemný vztah je řešen i v současném odborném diskursu týkajícím se této problematiky.

Hlavní rozdíl mezi mateřstvím a otcovstvím tradičně spočíval ve faktu, že mateřství bylo jisté, zatímco otcovství bylo nevyhnutelně nejisté. Díky novým medicínským technikám již ale otcovství nemusí nutně být nejisté a otec může být bez rizika omylu definován jako biologický zploditel. Proto, aby se muž stal otcem, ovšem nestačí být otcem biologickým. Přestože soudobé západní společnosti stále favorizují definici filiace prostřednictvím pokrevních vazeb, sociální charakter otcovství stále vystupuje na povrch. To je

zřejmé právě na příkladu rozvodu: muž v pozici biologického otce je často držitelem legitimní autority a tato autorita drží pohromadě ostatní dimenze jeho otcovské role, nestačí ale k tomu, aby jej udržela v postavení otce – významného blízkého svých dětí, které může být snadno obsazeno otcem nevlastním (Singly 2000: 202). Francouzská socioložka a právnička Irène Théry (1998) definuje tři složky otcovské filiace: jedna část je daná biologicky, druhá část je daná domácností („domácí“ otec je ten, který s dětmi sdílí bydliště a každodenní výchovu) a třetí část je genealogická (nebo také institucionální: genealogický otec je ten, kterého jako otce uznává zákon a který začlení dítě do své rodové linie). „Domácí“ a „genealogická“ složka společně tvoří sociální dimenzi otcovství. Théry poznamenává, že tyto tři složky stále častěji fungují odděleně a v současné společnosti již není jasné, koho lze nazývat „rodičem“ (Théry 1998: 169–170). Biologická a sociální definice otcovství na sebe narážejí – biologická definice je stále stavěna do popředí, jelikož je zdrojem legitimacy a původu, ale sociální dimenze hraje podle některých autorů v praxi často podstatnější úlohu, jelikož dřívější institucionální otcovství bylo postupně nahrazeno otcovstvím vztahovým, závislým na vůli otce i matky (Castelain Meunier 2002). V podstatě je možné konstatovat, že zatímco mateřství bylo vždy bez zpochybňování založeno na biologické definici, u otcovství tomu tak není (Sullerot 1992). Zdá se, že otcovství je častěji chápáno spíše ve své sociální než biologické dimenzi. To může být spojeno s dlouho převládajícím chápáním mateřství jako daného instinkty, zatímco otcovství bylo spojováno s udáváním pravidel a zákona. Toto rozdělení se odráží také v praktikách svěřování dětí do výchovy po rozvodu rodičů – děti jsou častěji svěřovány matkám, jelikož jejich vzájemný vztah je chápán v určitém smyslu jako „přirozený“.

Význam biologického pouta přesto přetrvává. Biologický vztah funguje totiž jako garant legitimacy – legitimacy vztahu a zejména legitimacy autority. Důležitost, jaká je biologickému vztahu přikládána, se manifestuje v rozšířeném hledání fyzických podobností mezi rodiči a dětmi. Podobnost „vytváří blízkost, legitimní a nezávislou na ničí libovůli, jelikož svědčí o určité kontinuitě rodiny“. „Dříve zásadní pro určení rodové linie kvůli dědictví, dnes mají fyzické podobnosti jinou funkci: jsou garantem rodičovské lásky. Ukazují, že tato láska je vepsána natrvalo v těle či v charakteru, na rozdíl od manželské lásky, která je mnohem více nejistá“ (Singly 2000: 154, překl. – autorka).

Mnoho psychologů a sociologů si klade otázku, zda je přítomnost biologického otce v rodině skutečně tolik důležitá. Pokud odpovíme, že nikoli, můžeme předpokládat, že problém neúplných rodin je vyřešen jednou provždy, jakmile je biologický otec nahrazen novým partnerem matky. Otázku je ale třeba také položit z jiné perspektivy. Diskurs otcovství, a konkrétně porozvodového otcovství, je často nesen otázkami na následky otcovské nepřítomnosti pro zdravý vývoj dětí. „Studie otcovství mají tendenci pohlížet na otce jako na pozitivní nebo negativní vlivy na děti a nesnaží se porozumět zkušenostem těchto mužů samotných, nezá-

visle na potřebách jejich dětí“ (Lupton et Barclay 1997: 47, překl. – autorka). Jak říká Gérard Neyrand, „osoba otce nemůže být redukována na otcovskou funkci, na psychologickou užitečnost, kterou jeho existence přináší dítěti“ (Neyrand 2000: 247, překl. – autorka). Ve většině sociologických prací je tematika otcovství studována z pohledu zájmu dítěte nebo z perspektivy matek, a otcové představují objekt kritiky – někdy jsou popisováni jako „nepřítomní otcové“, jindy jako oběti situace, na kterou se nedokážou adaptovat. Jen málo studií se ale zaměřuje přímo na zkušenosti a vyprávění mužů-otců (např. Modak, Palazzo 2002; Arendell 1995; Lupton, Barclay 1997).

Mocenské střety v rodičovství

Praktické a legislativní změny vedly postupně až ke vzniku tvrzení, že muži ztratili kontrolu nad reprodukcí a že rozhodování o prokreaci přešlo do rukou žen. Vystala otázka o přístupu mužů k otcovství a hovořilo se o vyvlastnění otcovských práv (Sullerot 1992). Muži se začínají domáhat svých práv po rozvodu a přestávají akceptovat automatická rozhodnutí soudu. Otcovství se stává předmětem studia a začíná se mluvit o potřebě rehabilitace otcovských práv, jež stojí v protikladu ke stále rostoucí „moci matek“ (viz Radimská 2004). Nedávný vývoj legislativy ostatně k této rehabilitaci směřuje – jsou přijímány zákony, které vyrovnávají rodičovská práva ve prospěch mužů (z další mateřské dovolené se stává rodičovská dovolená; oba rodiče zůstávají ve stejné míře držiteli rodičovské zodpovědnosti, i když spolu nežijí a třeba i nikdy nežili). Otcovství se stává skutečně předmětem veřejného mocenského střetu – v Americe i v Evropě vznikají sdružení bojující za práva otců, která se včleňují a zároveň vymezují proti feministickému hnutí. Hlavní argument, který tyto skupiny používají, a sice že nepřítomnost otce v rodině znamená nárůst delikvence a násilí, ale nebyl nikdy žádným způsobem spolehlivě dokázán (Castelain Meunier 2002: 17). Podle feministicky orientovaných autorů a autorek naopak daný vývoj sice znamená zásadní posun v kvalitě života žen a také v kvalitě rodičovství, ale přesto vyvolává i pochybnosti: podle Michèle Ferrand platí, že „pokud současný sociální systém umožňuje ženám kontrolovat porodnost, pak jistě proto, že je to pro něj výhodné“ – je to nejlepší způsob, jak přesvědčit ženy, aby nadále vychovávaly děti, jež si přály mít. Stále jsou to totiž ženy, které nesou téměř veškerou zodpovědnost za své potomky, a otázka skloubení práce a rodiny se nadále týká jen a pouze žen (Ferrand 2001: 189–193, překl. – autorka). Termíny jako „úpadek otcovské moci“ či „vyvlastnění otců“ pak označují spíše nostalgii po předchozím sociálním řádu, než by popisovaly konkrétní realitu (Ferrand 2001: 200, 205).

Závěr

Veřejná debata o rodičovství obecně a konkrétně o rodičovství po rozchodu partnerů v České republice, stejně jako v jiných zemích, má tendenci buď k nostalgickému idealizování „klasické“ úplné nukleární rodiny, a tudíž k nepřímému obviňování partnerů, kteří tento model nedodržují,

za jejich neschopnost setrvat v páru, nebo vede ke zdůrazňování obtížné situace, ve které se nacházejí rozvedené matky a tím k otevřenému či implicitnímu obviňování otců neplnících své „otcovské povinnosti“, anebo ještě, zvláště v poslední době, směřuje k odhalování „nespravedlnosti“, kterým jsou vystaveni otcové po partnerském rozchodu, jelikož nejsou respektována jejich otcovská práva. Tento obviňující diskurs nebere v úvahu všechny rozměry daného vývoje a nevysvětluje dostatečně změněnou realitu vazeb mezi jednotlivými aktéry a jejich křehkost. Zvýšení nestability manželství je nezvratné: nárůst rozvodovosti, který provázal druhou demografickou tranzici od 60. let 20. století a který byl nesen hlubokými změnami v charakteru manželství, z něhož se stalo v první řadě místo konstrukce osobní identity (viz Berger, Kellner 1964; Singly 2000) a které představuje jednu z nejvýznamnějších transformačních rodinné instituce. Nestabilita v osobním životě na jedné straně znamená riziko, na straně druhé ale zároveň vypovídá o osobní svobodě individuů.

Pravděpodobně největším z rizik, která tuto svobodu doprovázejí, jsou konflikty spojené s rozchodem rodičovského páru, znevýhodnění neúplných rodin a odcizení, které vzniká mezi dětmi a jejich otci poté, co přestanou žít ve společné domácnosti. Ačkoli se rozchod stále více banalizuje a roste počet individuů žijících v jiné než úplné nukleární rodině, tento přechod není v žádném případě automatický a bezbolestný. Muži jako otcové se potýkají s množstvím problémů daným faktem, že společensky komunikované a sdílené normy neodpovídají reálné situaci, navíc jsou často nejasné a přímo si protirečí. Otcovství se stává dobrovolným – ne každý otec ale ví, jak svou vůli aplikovat a skloubit s vůlí dalších rodinných aktérů a kterým směrem ji zaměřit. Návodů, které se dnes mužům nabízejí, mají často více než sporný charakter. Vědecká práce zabývající se otcovstvím by v první řadě měla překročit kritický diskurs o nepřítomných otcích zanedbávající své děti, stejně jako by neměla jen prvoplánově vycházet z předpokladu diskriminace mužů v jejich otcovských právech. Měla by na otce pohlížet jako na sociální aktéry, kteří v dané situaci za pomoci vědomých i nevědomých strategií konstruují a rekonstruují svou vlastní verzi otcovské role a zároveň s ní svou osobní identitu, mají svou vlastní sociální realitu a nemohou být redukováni jen na faktory vhodné či nevhodné pro blaho dětí.

Literatura

- Arendell, T. 1995. *Fathers and Divorce*. Thousand Oaks: Sage.
- Badinter, E. 1980. *L'amour en plus. Histoire de l'amour maternel*. Paris: Flammarion.
- Berger, P., Kellner, H. 1964. „Marriage and the social construction of reality.“ *Diogenes*, 46: 2–25.
- Bowlby, J. 1969. *Attachment and Loss. Volume 1: Attachment*. London: Hogart Press.
- Castelain Meunier, C. 2002. *La place des hommes et métamorphoses de la famille*. Paris: PUF.

- Delaisi de Parseval, G. 1981. *La part du père*. Paris: Seuil.
- Dodson, L. 1995. „This River Runs Deep: Father myths and single mothers in poor America.“ Pp. 109–126 in Daniels, C. R. (ed.) *Lost Fathers. The Politics of Fatherlessness in America*. London: Macmillian Press.
- Dolto, F. 1985. *La cause des enfants*. Paris: Laffont.
- Dolto, F. 1988. *Quand les parents se séparent*. Paris: Seuil.
- Fein, R. 1978. „Research on Fathering: social policy and an emergent perspective.“ *Journal of Social Issues*, 34:1:122–135.
- Ferrand, M. 2001. „Du droit des pères aux pouvoirs des mères.“ Pp. 187–209 in Laufer J. et al. *Masculin-féminin: questions pour les sciences de l'homme*. Paris: PUF.
- Gallagher, M. 1998. „The Father Hunger.“ Pp. 163–182 in Daniels C. R. (ed.) *Lost Fathers. The Politics of Fatherlessness in America*. London: Macmillian Press.
- Griswold, R. L. 1993. *Fatherhood in America: A History*. New York: Basic Books.
- Griswold, R. L. 1998. „The History and Politics of Fatherlessness.“ Pp. 11–32 in Daniels C. R. (ed.) *Lost Fathers. The Politics of Fatherlessness in America*. London: Macmillian Press.
- Le Camus, J. 1994. *Pères et bébés*. Paris: L'Harmattan.
- Lefaucher, N. 1985. „Les familles monoparentales – les mots pour le dire.“ Pp. 204–217 in Bailleau F., Lefaucher N., Peyre V. *Lectures sociologiques du travail social*. Paris: Editions ouvrières.
- Lefaucher, N. 1987. „Quand leur situation était inférieure à celle d'orphelin.“ *Dialogue*, 97: 104–120.
- Lewis, C., O'Brien (ed.) 1987. *Reassessing Fatherhood: New Observations on Fathers and the Modern Family*. London: Sage.
- Lupton, D., Barclay, L. 1997. *Constructing Fatherhood. Discourses and Experiences*. London: Sage.
- McLanahan, S. 1998. „Growing Up Without a Father.“ Pp. 85–108 in Daniels C. R. (ed.) *Lost Fathers. The Politics of Fatherlessness in America*. London: Macmillian Press.
- Messner, M. 1993. „Changing Men and Feminist Politics in the United States.“ *Theory and Society*, 22: 723–737.
- Modak, M., Palazzo, C. 2002. *Les pères se mettent en quatre !* Lausanne : EESP.
- Naouri, A. 1985. *Une place pour le père*. Paris: Seuil.
- Neyrand, G. 2000. *L'enfant, la mère et la question du père*. Paris: PUF.
- Pleck, J. 1987. „American fatherhood in historical perspective.“ In Kimmel M. (ed.). *Changing Men: New Directions in Research on men and Masculinity*. Beverly Hills: Sage.
- Radimská, R. 2004. „Nová moc matek a stará moc otců.“ *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, 1: 3.
- Roberts, D. 1998. „The Absent Black Father.“ Pp. 145–161 in Daniels C. R. (ed.) *Lost Fathers. The Politics of Fatherlessness in America*. London: Macmillian Press.
- Ruddick, S. 1989. *Maternal Thinking: Towards a Politics of Peace*. London: The Women's Press.
- Singly, F. de 1999. *Sociologie současné rodiny*. Praha: Portál.
- Singly, F. de 2000. *Le soi, le couple et la famille*. Paris: Nathan.
- Stacey, J. 1998. „Dada-ism in the 1990s: Getting Past Baby Talk about Fatherlessness.“ Pp. 51–83 in Daniels C. R. *Lost Fathers. The Politics of Fatherlessness in America*. London: Macmillian Press.
- Sullerot, E. 1992. *Quels pères? Quels fils?* Paris: Fayard.
- Théry, I. 1998. *Couple, filiation et parenté aujourd'hui. Le droit face aux mutations de la famille et de la vie privée*. Paris: Odi-Jacob/La Documentation française.
- Zaouche-Gaudron, Ch. (dir.) 2001. *La problématique paternelle*. Ramonville-Saint-Agne: Erès.

Poznámka

1 Tento text vznikl v rámci projektu „Rodičovství po partnerském rozchodu – rodičovské role a identity rozvedených matek a otců“ podpořeného grantem Grantové agentury Akademie věd (id. kód KJB700280503) a byl podpořen projektem Národního programu výzkumu „Souvislosti proměn pracovního trhu a forem soukromého, rodinného a partnerského života v české společnosti“, reg. č. 1J034/05-DP2.

Radka Dudová pracuje v oddělení Gender & sociologie SOÚ AV ČR. Ve své odborné práci se zaměřuje na problematiku změn současné rodinné instituce a vzniku nových modelů soukromého života.

FEMINISTICKÉ PERSPEKTIVY V PRAXI SOCIÁLNÍ PRÁCE / RADKA JANEBOVÁ

V sociální práci¹ se stejně jako v ostatních oblastech lidského života významně projevují důsledky genderového kontraktu. Na úrovni sociální politiky se jedná o eliminaci ženských či mužských životních zkušeností, v kontextu každodenní sociální práce o genderové stereotypy a jemný mocenský nátlak na strategie řešení životních situací ze strany žen a mužů nebo o patologizaci ženského chování. S mode-

lem tzv. tradiční sociální práce² polemizuje řada feministických perspektiv. V přehledové odborné literatuře k sociální práci převládá kategorizace těchto směrů z hlediska jejich vazby na čtyři typy feministického myšlení³: liberální, radikální, socialistický a postmodernistický (např. Dominelli 2002, Orme 1998)⁴. V následujícím textu nastíním teoretická východiska a principy praxe jednotlivých perspektiv.